

Edward Olszewski

"Religia i polityka w globalizującym się świecie", Maria Marczevska-Rytko, Lublin 2010 : [recenzja]

Polityka i Społeczeństwo nr 8, 389-394

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Edward Olszewski

**MARIA MARCZEWSKA-RYTKO: *RELIGIA
I POLITYKA W GLOBALIZUJĄCYM SIĘ ŚWIECIE***
WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU
MARIII CURIE-SKŁODOWSKIEJ, LUBLIN 2010, 362 SS.

Profesor dr hab. Maria Marczevska-Rytka, nauczyciel akademicki Wydziału Politologii UMCS, od ponad dwudziestu lat prowadzi badania naukowe nad problemami słabo opracowanymi na gruncie politologii, stanowiącymi niekiedy wprost „białe plamy” bądź będącymi efektem badań innych dyscyplin szczegółowych (filozofii, historii, prawa, socjologii i innych), o określonej specyfice metodologicznej i charakterystycznym dla tych dyscyplin zainteresowaniu wybranymi aspektami podejmowanego tematu. Należy do nich problem teorii i praktyki politycznej populizmu, podjęty na przełomie lat 80./90. ubiegłego wieku, gdy w świecie naukowym podawano w wątpliwość istnienie tego zjawiska i zasadności badań nad nim. W tym obszarze badawczym Autorka należy do prekursorów badań nie tylko w skali krajowej, o czym świadczy zainteresowanie jej badaniami ośrodków naukowych w Europie i Ameryce (Marczevska-Rytka 1995, 2006). Drugim obszarem prac badawczych są problemy demokracji bezpośredniej (głównie we współczesnych systemach ustrojowych) podejmowane w ujęciu interdyscyplinarnym, politologicznym, a nie na przykład wyłącznie prawnym. Dwukrotnie wydawana książka *Demokracja bezpośrednia w teorii i praktyce politycznej* (Marczevska-Rytka 2001a, 2010) stanowi trwałą pozycję wśród lektur na studiach politologicznych i nie tylko. Zainteresowania religiami współczesnego świata zostały ukierunkowane przez Autorkę także na obszar badań interdyscyplinarnych nad rolą systemów religijnych współczesnego świata i wzajemnych relacji religii i polityki. Autorka prezentuje w tym względzie nowatorskie podejście do tematu, wykraczające daleko poza często podejmowane zagadnienia stosunków państwo – kościół / kościoły (Marczevska-Rytka 1997, 2003, 2010). Badania w wymienionych obszarach tematycznych spowodowały ko-

nieczność podjęcia także wybranych aspektów stosunków międzynarodowych, globalizacji, współczesnych ruchów politycznych, teologii wyzwolenia

i kwestii metodologicznych (Marczewska-Rytko 2001b,c).

Podjęcie tematu opiniowanej książki wymagało wieloletnich studiów nad licznymi aspektami w trzech co najmniej obszarach badawczych: polityki, religii i procesów globalizacji, a co więcej – zachodzących między nimi związków, zależności i wzajemnych wpływów. Każdy z tych problemów mógłby stanowić odrębny temat monografii. Z uznaniem odnieść się zatem należy do odwagi badawczej Autorki, która podjęła się opracowania nowatorskiego, interdyscyplinarnego, o charakterze politologicznym. Podjęcie tego tematu umożliwiły umiejętności metodologiczne i osiągnięcia naukowe w tym zakresie. Można stwierdzić, iż praca jest ukoronowaniem i rozwinięciem na wyższym poziomie teoretycznym wieloletnich badań i studiów.

Praca zawiera dwie części; w pierwszej poddano prezentacji i analizie kwestie terminologiczne i metodologiczne badań nad religią i polityką w naukach politologicznych (a nawet szerzej – w naukach humanistycznych); w drugiej – wybrane, istotne płaszczyzny relacji między religią i polityką. Zastosowany podział na dwie części nie narusza spójności tematycznej dziewięciu rozdziałów, które podporządkowane są zasadniczemu celowi pracy. Część pierwsza „Kwestie terminologiczne i metodologiczne” stanowi dobre wprowadzenie do tematu zasadniczego (rozdziały: „Problemy globalizacji”, „Religia i nauka”, „Religia i polityka w badaniach politologicznych”). W strukturze tej części może budzić wątpliwość fragment rozdziału III „Religia w sieci – przykład Polski”, który ma charakter informacyjny i częściowo narusza spójność wykładu. Z powodzeniem wystarczyłaby opisowa analiza miejsca religii i związków wyznaniowych w zakresie prawnej regulacji i w sferze informacji, czemu też częściowo dano wyraz w tym podpunkcie pracy. Za zasadne i istotne z punktu widzenia tematu pracy należy uznać wybór i kolejność problemów podjętych w rozdziałach IV–IX („Wspólnoty religijne jako grupy interesu i ruchy społeczne”, „Religia a demokracja”, „Sekularyzacja, prywatyzacja, deprywatyzacja religii”, „Fundamentalizm religijny”, „Przywódstwo polityczne i religijne”, „Rytualizm religijny i polityczny”). Odpowiadają one pracy o charakterze politologicznym (inaczej zapewne formułowałby zarówno temat, jak i strukturę pracy religioznawca, socjolog czy prawnik). W opiniowanej dysertacji problem religii i władzy we współczesnym globalizującym się świecie stanowi zasadniczą oś deskrypcji i analizy.

W zależności od problemów podjętych w poszczególnych rozdziałach części drugiej Autorka w niezbędnym zakresie sięga do uwarunkowań historycznych i cywilizacyjnych Zachodu (Europa, Ameryka Północna i Południowa – np. rozdziały IV–VI) bądź Wschodu (rozdziały VII–VIII), uwzględniając w miarę możliwości zmiany tych uwarunkowań w warunkach globalizacji.

Celem pracy jest, jak określiła Autorka, „analiza teoretycznych problemów wzajemnych relacji między religią i polityką w dobie wyzwań procesów globalizacji” (s. 12). Z lektury książki wynika, że cel ten określono bardzo syntetycznie (powiedziałbym nawet – skromnie), gdyż Autorka przytacza liczne przykłady empiryczne uzasadniające jej tezy, wskazuje na złożoność dyskursu naukowego (nawet publicystycznego) w skali międzynarodowej i w polskiej politologii w nawiązaniu do określonych problemów religii, polityki, globalizacji, teologii wyzwolenia, fundamentalizmu religijnego i terroryzmu, sekularyzacji oraz formułuje nowe postulaty badawcze. Stanowią one integralną część określonego celu badawczego i wzbogacają jego zakres tematyczny.

Podjęty temat wymagał zastosowania licznych metod badawczych. Dominuje w dysertacji analiza czynnikowa, podejście systemowe, a nade wszystko podejście interdyscyplinarne i porównawcze, następnie analiza źródeł pierwotnych (aktów prawnych, dokumentów, „ksiąg świętych”, materiałów określonych religii i związków wyznaniowych). Poza metodami badawczymi przewijającymi się w całej pracy Autorka wskazuje na dodatkowe metody zastosowane do analizy zagadnień szczegółowych w rozdziałach i podrozdziałach. Podkreślić należy szeroką, kompetentną i wieloaspektową analizę polskiego i światowego dorobku naukowego politologii i bliskich jej dyscyplin, klasyków i twórców myśli politycznej, aż po wartościową publicystykę. W bazie źródłowej dysertacji znajdują się także liczne prace Autorki. Zamieszczona bibliografia (s. 291–344) i autorski aneks (s. 272–289) stanowią istotną wartość samą w sobie dla badaczy omawianej problematyki. Z uznaniem należy odnieść się nie tylko do podstawy źródłowej dysertacji, ale też w nie mniejszym stopniu do umiejętności Autorki „poruszania się” w tym ogromie materiałów i literatury, trafnego doboru określonych treści do prowadzonych analiz. Jest to fakt godny podkreślenia właśnie na gruncie politologii, która jest nadal w toku wypracowywania własnej metodologii, własnych metod oraz obszarów badawczych. W tym kontekście odnotowuję także nowatorskie, krytyczne często podejście do funkcjonujących w obiegu naukowym pojęć i kategorii,

a podkreślam nowe, często autorskie ujęcia (demokracja kosmopolityczna, wspólnota religijna jako grupa interesu i ruch społeczny, religia obywatelska, własna koncepcja fundamentalizmu – s. 204–205).

Poza celem podstawowym Autorka formułuje hipotezy badawcze i kierunki ich weryfikacji. Najczęściej autorzy wymieniają je wprost enumeracyjnie, aby uczynić zadość wymogom poprawności pracy naukowej. W przypadku tej pracy mamy podejście właściwe: określone hipotezy są przypisane do poszczególnych problemów (rozdziałów), w tekście znajdujemy odwołania do sformułowanych we wstępie hipotez, a w zakończeniu Autorka dokonuje weryfikacji założonych hipotez, wskazując nie tylko na te, które potwierdziły przewidywania (większość), ale także na te, które należało odrzucić („odrzucono hipotezę, która zakładała, że procesy globalizacyjne osłabiają oddziaływanie czynnika religijnego” – s. 262).

Do zalet książki i podejścia Autorki do tak złożonego tematu zaliczyć należy także otwartość na dyskurs merytoryczny. W dysertacji zaprezentowano liczne kontrowersyjne, często wprost wykluczające się ujęcia pojęć i oceny zjawisk. M. Marczevska-Rytko wyraża swoje oceny (bezpośrednio w tekście, a z reguły w podsumowaniu rozdziałów, podrozdziałów) na podstawie analiz własnych oraz stanowisk innych autorów, ale w wielu przypadkach wskazuje na problematyczność stanowiska, podaje je w wątpliwość, pozostawia czytelnikowi formułę otwartą: *Być może dany autor ma rację...; Dane stanowisko rodzi pytanie...; Jak się wydaje...; Jestem skłonna uznać, że...; Nie zgodziłabym się z tezą...* Myślę, iż jest to cecha dojrzałego naukowca, krytycznego wobec innych i siebie, ale konsekwentnego, gdy idzie o zasadniczą treść swoich rozważań. Takie podejście badawcze inspiruje do refleksji, dyskusji, wyzwala poczucie niedosytu poznawczego. W tym kontekście formułuje swoje uwagi także recenzent.

Autorka sięga do źródeł idei wolności w starożytnej Grecji (s. 153 i nn.), powołując się na B. Constanta, sygnalizuje jej specyfikę. Myślę, iż zasadne byłoby wyraźne wskazanie, że wolność w antyku sprowadzała się przede wszystkim do udziału w zbiorowej władzy, co wynikało z dominacji wspólnoty nad jednostką. Jednostka odnajdywała wolność w egzystencji publicznej, mniej prywatnej. Sfera wolności politycznych wytyczała zakres praw osobistych. Obywatel pozbawiony czci i obłożony atimią tracił także inne prawa i możliwość partycypacji w życiu politycznym polis. Obywatel miał tyle praw, ile dostał od państwa. Należałoby także bliżej wyjaśnić kwestię „sześciu tysięcy osób” w obradach Zgromadzenia Ludowego (s. 154). Ocenia się, że prawa obywatelskie miało w Atenach ok. 40–50 tys. osób (na ok. 250–300

tys. mieszkańców). Na agorę przychodziły jednak tylko 2–3 tys. (ok. 5–8% uprawnionych). Dla spraw wielkiej wagi wymagano kworum 6 tys. obywateli, uznając, że wówczas zapadają uchwały „ludu w komplecie”.

W rozdziale II, a także w V zasadne byłoby odwołanie się do św. Tomasza z Akwinu, który już w XIII w. wskazywał, że akt wiary (sprawa emocji psychicznej) i wiedzy (dzieło rozumu) stanowią dwie różne płaszczyzny, że niektóre nauki z punktu widzenia wiary są obojętne (problem stanowiły teologia i filozofia). W odróżnieniu od poglądu, że władza pochodzi wprost od Boga, wyjaśniał, iż od Boga pochodzi sama zasada i idea władzy, a konkretna forma państwa jest wynikiem ludzkiej konwencji. Przełamał też pogląd (św. Augustyn), że państwo i władza świecka to „bicz boży”, wysoko oceniając władzę świecką w zakresie osiągania celów ziemskich. Warto byłoby też uwzględnić w kontekście rozważań nad relacjami państwo – religia (związki wyznaniowe) poglądy Jana z Salizbury. Jego idea obowiązków państwa jako strażnika religii odżyła w okresie reformacji (szczególnie w działalności J. Kalwina w Genewie). Mimo upływu stuleci w stosunkach państwo – kościół (szczególnie rzymskokatolicki) myśl ta, w różnych kontekstach, przejawia się także współcześnie w postaci tendencji do przerzucania na państwo niektórych działań czy obowiązków czysto wyznaniowych, jak obowiązek nauczania religii w szkolnictwie powszechnym, dotacji do budowy świątyń, dotacji do szkół wyznaniowych, utrzymywania kapelanów w służbach mundurowych (i nie tylko). Jeszcze większe związki odnotowujemy w relacjach państwo – islam.

Wyrażam przekonanie, że zaprezentowana książka, o dużych walorach poznawczych, znajdzie uznanie w kręgach naukowych politologii i innych dyscyplin humanistycznych. Stanović będzie ważną lekturę w studiach akademickich – od licencjackich po doktorskie. Jej treść inspirowała bowiem do dyskursu merytorycznego i metodologicznego.

Należy przy tym dodać, że praca została opublikowana bardzo starannie pod względem edytorskim, zawiera liczne zestawienia tabelaryczne, wykresy, bogatą literaturę przedmiotu i indeks osobowy.

Bibliografia

Marczevska-Rytko M., 1997, *Religie niechrześcijańskie w Polsce*, Wyd. UMCS, Lublin.

- Marczewska-Rytko M., 2010, *Religia i polityka w globalizującym się świecie*, Wyd. UMCS, Lublin.
- Marczewska-Rytko M. (red.), 1995, *Populizm. Teoria i praktyka polityczna*, Wyd. UMCS, Lublin.
- Marczewska-Rytko M. (red.), 2001a, *Demokracja bezpośrednia w teorii i praktyce politycznej*, Wyd. UMCS, Lublin.
- Marczewska-Rytko M. (red.), 2001b, *Polska między Zachodem i Wschodem w dobie integracji europejskiej*, Wyd. UMCS, Lublin.
- Marczewska-Rytko M. (red.), 2001c, *Polska w systemie międzynarodowym w dobie integracji europejskiej*, Wyd. Puławska Szkoła Wyższa, Puławy.
- Marczewska-Rytko M. (red.), 2003, *Religion in a Changing Europe: Between Pluralism and Fundamentalism. Selected Problems*, Wyd. UMCS, Lublin.
- Marczewska-Rytko M. (red.), 2006, *Populizm na przełomie XX i XXI wieku. Panaceum czy pułapka dla współczesnych społeczeństw*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
- Marczewska-Rytko M. (red.), 2010, *Stan i perspektywy demokracji bezpośredniej w Polsce*, Wyd. UMCS, Lublin.